เอกสารประกอบการอบรมสัมมนาเรื่อง

ค่ายเยาวชนรักษ์ธรรมชาติ รวมพลังปลูกป่าชายเลน

วันที่ 29-30 เมษายน 2552

ณ บ้านคลองโคนรีสอร์ท อ.เมือง จ.สมุทรสงคราม

<u>จัดโดย</u>

โครงการจัดตั้งศูนย์วิจัยและการจัดการความรู้ทางพฤกษศาสตร์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

คำนำ

ปัจจุบันภาวะโลกร้อนเป็นเหตุหนึ่งแห่งมหันตภัยทางธรรมชาติ และเป็นภัยที่เกิดขึ้นอย่างทันทีทันใด สร้างความเสียหายให้แก่ทรัพย์สินและชีวิตของมนุษยชาติ และเพื่อเป็นการร่วมแสดงความรับผิดชอบต่อภาวะโลกร้อน รวมถึงการอนุรักษ์ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และคงอยู่ของสภาพป่าชายเลนให้เป็นพื้นที่ขยายพันธุ์สัตว์น้ำ และรักษาสิ่งแวดล้อมทางทะเลที่สวยงามอยู่กับเราตลอดไป ซึ่งป่าชายเลนเป็นป่าที่ไม่ผลัดใบจึงมีความเขียวชอุ่มตลอดปี ในระบบนิเวศของป่าชายเลน แสดงถึงความมหัศจรรย์ที่สอดสัมพันธุ์กัน แบบพึ่งพาอาศัยของไม้นานาพรรณ และสัตว์น้อยใหญ่นานาชนิด นับเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ ที่มีความสำคัญและมีคุณค่ายิ่งใหญ่ แต่ปัจจุบันป่าชายเลนของประเทศไทยเรากำลังถูกบุกรุกและถูกทำลายไป โดยเฉพาะต้นโกงกาง เป็นต้นไม้ป่าชายเลนที่แปลกและขยายพันธุ์ค่อนข้างยาก เพราะต้องอาศัยระบบน้ำขึ้นน้ำลงในการเจริญเติบโต จึงควรค่าแก่การอนุรักษ์และพัฒนามิให้สูญสิ้นไป

ทางโครงการจัดตั้งศูนย์วิจัยและการจัดการความรู้ทางพฤกษศาสตร์ ขอร่วมเป็นหนึ่งในองค์กรที่หันมาใส่ใจสิ่งแวดล้อม และปลูกจิตสำนึกสาธารณให้กับกลุ่มเยาวชน ซึ่งได้จัดโครงการอบรมสัมมนา เรื่อง "ค่ายเยาวชนรักษ์ธรรมชาติ รวมพลังปลูกป่าชายเลน" ถ้าเราเริ่มเรียนรู้ความผิดพลาด และช่วยกันแก้ไข เชื่อแน่ว่าคงไม่มีคำว่าสายเกินไปที่จะเริ่มปลูกฝังจิตสำนึกตั้งแต่วันนี้

กชกร เพชรัตน์
หัวหน้าโครงการ

สารบัญ

เรื่อง **หน้า**

ป่าชายเลน	1
ระบบนิเวศป่าชายเลน	3
ประโยชน์ของป่าชายเลน	6
รายชื่อพันธุ์ไม้ป่าชายเลน	7
ความสำคัญของป่าชายเลน	18
แนวทางการปกป้องและอนุรักษ์ผืนป่าชายเลน	19
อ้างอิง	21
ใบงาน	23

ป่าชายเลน หรือป่าโกงกาง
(Mangrove forest หรือ intertidal forest)

ป่าชายเลน หรือป่าโกงกาง (Mangrove forest หรือ intertidal forest) คือ กลุ่มของสังคมพืชซึ่งขึ้นอยู่ในเขตน้ำลงต่ำสุด และน้ำขึ้นสูงสุดบริเวณชายฝั่งทะเล ปากแม่น้ำ หรืออ่าว ป่าชายเลนเป็นบริเวณที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิตหลายชนิด ทั้งพืชและสัตว์ ป่าชายเลนจึงให้ประโยชน์แก่มนุษย์มากมาย ทั้งในด้านพลังงานและไม้ใช้สอย ตลอดจนเป็นแหล่งผลิตอาหารโปรตีนที่สำคัญ เนื่องจากป่าชายเลนเป็นที่วางไข่ แหล่งอาหาร และเจริญเติบโตของสัตว์น้ำเศรษฐกิจนานาชนิด นอกจากนี้ ป่าชายเลนยังช่วยป้องกันภัยธรรมชาติ โดยเฉพาะเป็นเกราะกำบังและลดความรุนแรง ของคลื่นลมชายฝั่ง ช่วยดักตะกอนสิ่งปฏิกูล และสารพิษต่าง ๆ มิให้ไหลลงไปสะสมในบริเวณ ชายฝั่งและในทะเล ในปัจจุบันมีปัญหาหลายประการ ได้แก่ การเพาะเลี้ยงชายฝั่ง แหล่งชุมชน แหล่งอุตสาหกรรม การเกษตรกรรม และกิจกรรมอื่นอีกหลายประเภทได้ขยายไปสู่ชายฝั่งทะเล โดยเฉพาะในพื้นที่ป่าชายเลน จนทำให้ป่าชายเลนลดลงอย่างรวดเร็วและรุนแรงจนน่าเป็นห่วง

ป่าชายเลนเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ทั้งในด้านการป่าไม้ การประมง และสิ่งแวดล้อม เช่น ในด้านป่าไม้จากป่าชายเลน

โดยเฉพาะไม้โกงกางนำมาทำฟืน เผาถ่าน ให้ถ่านที่มีคุณภาพดี ไม้ป่าชายเลนอีกหลายชนิดนำไปทำสิ่งก่อสร้าง เฟอร์นิเจอร์ และกลั่น[1] เป็นสารเคมีที่เป็นประโยชน์ เช่น แทนนิน แอลกอฮอล์ กรดน้ำส้ม และน้ำมันดิน ในด้านการประมงป่าชายเลนเป็นแหล่งขยายพันธุ์ และที่อยู่อาศัยของสัตว์นานาชนิด เช่น กุ้ง อันได้แก่ กุ้งกุลาดำ กุ้งแชบ๊วย โดยมีคนศึกษาพบว่าบริเวณป่าชายเลนประเทศไทย มีกุ้งชนิดต่าง ๆ ประมาณ 16 ชนิด กุ้งแชบ๊วย กุ้งบางชนิดอาจมีชีวิตวางไข่ในทะเลลึก แล้วเข้ามาเติบโตในชายฝั่ง ขณะที่สัตว์น้ำบางชนิดอาจใช้บริเวณป่าชายเลนเป็นทั้งแหล่งเกิดและอาศัยจนเติบโตสืบพันธุ์ต่อไป สัตว์น้ำประเภทปลาก็เช่นเดียวกับประเภทกุ้งที่บางชนิดเข้ามาเลี้ยงตัวในวัยอ่อนในแหล่งน้ำชายฝั่งอันอุดมสมบูรณ์ จนเจริญเติบโตแล้วออกสู่ทะเลลึกเพื่อการแพร่พันธุ์ต่อไป แต่บางชนิดก็มีถิ่นอาศัยตั้งแต่เกิดจนตายในบริเวณเดียวกัน (endemic species) และพบปลาในวัยอ่อนอาศัยตามบริเวณชายฝั่งมากที่สุด เช่น ปลากะพงขาว ปลาเก๋า ปลากระบอก และปลานวลจันทร์ทะเล สัตว์น้ำประเภทหอยที่มีค่าทางเศรษฐกิจที่พบบริเวณป่าชายเลนและพื้นที่ใกล้เคียง เช่น บนที่ราบดินเลน ที่ราบดินทรายปนเลน ได้แก่ หอยนางรม หอยแมลงภู่ หอยแครง และหอยกะพง นอกจากนี้ สัตว์น้ำประเภทปู จะพบมากชนิด เช่น ปูแสม ปูทะเล และปูม้า สำหรับปูทะเล สามารถนำมาเลี้ยงให้มีเนื้อแน่น หรือจับมากบริเวณป่าชายเลน ปูทะเล (Scylla serrata) ไม่มีวงจรชีวิตออกสู่ทะเลลึกเลยตลอดชีวิตจะอยู่อาศัยในบริเวณป่าชายเลน และพื้นที่ใกล้เคียงเท่านั้น ซึ่งต่างจากปูม้า (Portunus pelagicus) ซึ่งในวัยอ่อนจะหากินบริเวณที่ราบดินเลนใกล้ฝั่งป่าชายเลน แต่พอโตขึ้นจะว่ายออกไปหากิน และดำรงชีวิตในทะเล

ห่างออกไป ชาวประมงจับปูชนิดนี้ด้วยอวนลอยตรงกันข้ามกับการจับปูทะเล ซึ่งต้องจับบริเวณชายฝั่งด้วยแร้วดักปู หรือใช้ตะขอเกี่ยว ดึงออกจากรูที่อยู่

ระบบนิเวศป่าชายเลน

ป่าชายเลนเป็นระบบนิเวศที่ค่อนข้างจะมีลักษณะพิเศษเป็นเอกภาพ เนื่องจากป่าประเภทนี้ขึ้นอยู่เฉพาะในแถบร้อนและอยู่ตามชายทะเลระห่างบริเวณที่น้ำทะเลขึ้นสูงสุดและที่ลงต่ำสุดองค์ประกอบและกิจกรรมต่างๆที่เกิดขึ้นในระบบนิเวศป่าชายเลนในทุกแห่งทั่วโลกมีลักษณะคล้ายกัน ระบบนิเวศของป่าชายเลนประกอบด้วย 2 ส่วน คือส่วนที่ เป็นโครงสร้างของระบบและส่วนที่เป็นความสัมพันธุ์ในแง่อาหารและการถ่ายทอดพลังงานเท่านั้น

1.โครงสร้างระบบนิเวศป่าชายเลน มีองค์ประกอบดังต่อไปนี้

ผู้ผลิต (Producer) คือ พวกที่สร้างอินทรีย์สารโดยใช้พลังงานแสงอาทิตย์ได้แก่แพลงตอนพืช สาหร่าย และพันธุ์ไม้ชนิดต่างๆในป่าชายเลน

ผู้บริโภค (Consumers) สามารถแบ่งได้เป็นกลุ่มใหญ่ดังนี้

Ω กลุ่มผู้บริโภคหรือกินอินทรีย์สาร ได้แก่ สัตว์หน้าดินขนาดเล็ก และพวกหอยฝาเดียว รวมไปถึงพวกปลาบางชนิด

Ω กลุ่มผู้ผลิตหรือกินพืชโดยตรง พวกนี้จะกินทั้งพืชโดยตรง เช่นแพลงตอน สัตว์ป่า ไส้เดือนทะเล และปลาบางชนิด เป็นต้น

Ω กลุ่มบริโภคหรือกินสัตว์ ซึ่งรวมถึงพวกกินสัตว์ระดับแรกหรือระดับต่ำได้แก่ พวกกุ้ง ปู ปลา ขนาดเล็กและพวกนกกินปลาบางชนิด ส่วนพวกกินสัตว์ระดับสูงสุดหรือยอด ได้แก่ ปลาขนาดใหญ่ นก สัตว์เลื้อยคลานและสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม และที่สำคัญที่สุดคือมนุษย์นั่นเอง

Ω กลุ่มผู้บริโภคกินทั้งพืชและสัตว์ ได้แก่ปลาบางชนิด แต่ส่วนใหญ่สัตว์กลุ่มนี้มักจะกินพืชมากกว่ากินสัตว์

ผู้ย่อยสลาย (decomposers) ได้แก่ แบคทีเรีย รา และพวกคัสเตเซียน

2.ความสัมพันธ์ในแง่อาหารและการถ่ายทอดพลังงานในระบบนิเวศป่าชายเลนในป่าชายเลนโซ่อาหารแบ่งออกได้เป็น 2 แบบใหญ่ๆ คือแบบแรกเป็นลูกโซ่อาหารที่เริ่มจากพืชสีเขียวไปสู่สัตว์ชนิดอื่นในระดับอาหารต่างๆที่สูงกว่า ซึ่งเรียกว่า grazing food chain และแบบที่สองเป็นลูกโซ่อาหารที่เริ่มจากอินทรีย์สารไปสู่สัตว์ชนิดอื่นๆในระดับอาหารที่สูงกว่า เรียก detrital food chain ความสัมพันธุ์ในแง่อาหารหรือการหมุนเวียนของธาตุอาหารและการถ่ายทอดพลังงานในระบบนิเวศป่าชายเลนเป็นเรื่องที่สลับซับซ้อนพอสมควร

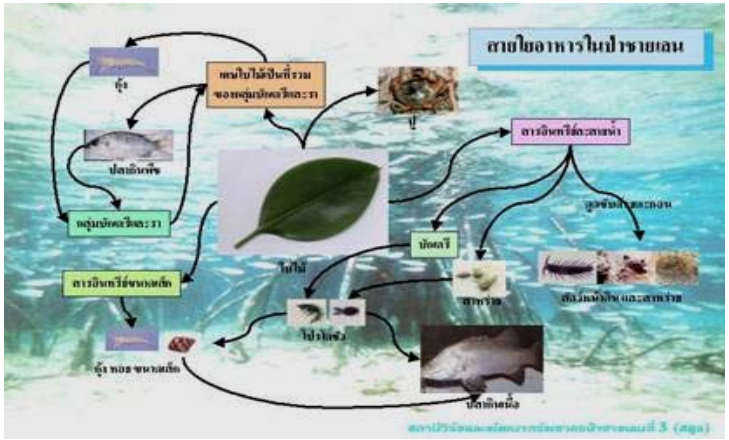

รูปภาพจาก http://www.jantanon.com/Pachailan/rabob.html

ความสมดุลในระบบนิเวศสรรพสิ่งที่มีชีวิตต่างๆที่ธรรมชาติสร้างขึ้นล้วนแล้วแต่ถูกกำหนดให้ทุกอย่างสมดุลกัน ระบบนิเวศป่าชายเลนก็เช่นเดียวกัน หากปราศจากการรบกวนของมนุษย์และภัยธรรมชาติ ที่มาคุกคามแล้ว สิ่งมีชีวิตเหล่านี้ก็สามารถปรับให้เกิดความสมดุลของระบบ ได้เป็นอย่างดี

ประโยชน์ของป่าชายเลน

ป่าชายเลนมีความสำคัญและประโยชน์อย่างมากมายมหาศาล เพราะป่าชายเลนเป็นที่รวมของพืช สัตว์น้ำและสัตว์บกนานาชนิด ซึ่งมีความสำคัญและประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์หลายรูปแบบ คือ

ด้านป่าไม้

ไม้ในป่าชายเลนนำมาใช้ประโยชน์ในลักษณะต่างๆ กันได้หลายรูปแบบ เช่นทำฟืนและถ่านซึ่งในแต่ละปีไม้ป่าชายเลนที่ตัดออกมา เช่น ไม้โกงกาง ไม้ถั่ว ไม้โปรง ประมาณ 80% จะนำมาทำถ่านโดยเฉพาะไม้โกงกาง จะทำถ่านได้คุณภาพดีที่สุด, ทำไม้เสาเข็มและ ไม้ค้ำยัน เช่นตาตุ่ม โกงกาง แทนนิน, เปลือกไม้หลายชนิด นำมาสกัดจะได้แทนนิน ใช้ทำหมึก ทำสี ทำกาว ฟอกหนัง

ด้านประมง

เป็นแหล่งอาหารสำคัญของสัตว์น้ำ พวกเศษไม้ใบไม้และส่วนต่างๆ ของไม้ที่ร่วงหล่นจะถูกย่อยสลายเป็นโปรตีน สำหรับพวกหอย ปู และหนอนปล้อง ซึ่งจะเป็นอาหารของสัตว์น้ำที่ใหญ่กว่าต่อไป เป็นที่อยู่อาศัยและที่อนุบาลสัตว์น้ำในระยะตัวอ่อนกุ้งและปลา ที่สำคัญทางเศรษฐกิจได้อาศัยป่าชายเลนเป็นแหล่งเพาะเลี้ยงตัวอ่อน เช่น กุ้งกุลาดำ ปลากะพงขาว และปลาอื่นๆ

ด้านอื่น ๆ

เป็นแหล่งสำหรับลดความรุนแรงของคลื่น ป้องกันการพังทลายของดินชายฝั่ง ช่วยชะลอความเร็วของลมพายุ ให้ลดลงก่อนที่จะขึ้นสู่ ฝั่งมิให้เกิดความเสียหายอย่างรุนแรงแก่ที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำกินของชาวบ้านที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณใกล้เคียง ช่วยเพิ่มพื้นที่ ตามชายฝั่ง เพราะระบบรากของไม้ป่าชายเลนจะช่วยในการทับถมของเลนโคลน ทำให้เกิดดินเลนงอกใหม่อยู่เสมอ ช่วยกรองของเสียที่เกิดจากโรงงานอุตสาหกรรม มิให้ไหลลงสู่ทะเล ซึ่งสร้างความเสียหายแก่สัตว์น้ำและระบบนิเวศต่อไป

รายชื่อพันธุ์ไม้ป่าชายเลน

โกงกางใบเล็ก

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Rhizophora apiculata*

วงศ์ Rhizophoraceae

ลักษณะเด่นของไม้ชนิดนี้คือ ดอก ราก และใบ ดอกมีก้านดอกสั้น ออกช่อละคู่ มีรากหนึ่งหรือสองรากที่ทำมุมตั้งฉากกับลำต้น และหักเป็นมุมฉากลงดิน ใบมีขนาดเล็กและท้องใบสีเขียวเข้ม

โกงกางใบใหญ่

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Rhizophora mucronat*

วงศ์ Rhizophoraceae

ลักษณะเด่นของไม้ชนิดนี้ สีสันของใบ ตัวใบ ด้านท้องใบ ยอดอ่อน ลำต้น กิ่ง และราก สีของหลังใบจะมีสีอ่อน ท้องใบเป็นสีเหลือง ผิวเปลือกหยาบ หากทุบเปลือกออกทิ้งไว้สักครู่ จะมีสีเหลืองถึงสีส้ม ดอกออกเป็นช่อ ก้านช่อดอกยาว รากโค้งจรดดิน ไม่หักเป็นมุมฉาก ซึ่งเป็นลักษณะที่ต่างจากไม้โกงกางใบเล็ก

ตะบูนขาว

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Xylocarpus granatum*

วงศ์ Meliaceae

ลักษณะเด่นของไม้ตะบูนขาว ให้สังเกตที่ลำต้น ผล และราก

ตะบูนดำ

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Xylocarpus moluccensis*

วงศ์ Meliaceae

ลักษณะเด่นของไม้ชนิดนี้คือ มีรากหายใจ (pneumatophore) กลมบ้างแบนบ้างแล้วแต่สภาพของดินเลน โคนต้นมีพูพอน ต้นเล็ก สภาพลำต้นจะแตกต่างไปบ้าง คือ เปลือกเรียบ สีออกดำแดง มีร่องสีขาวเป็นทางยาวตามลำต้น เป็นไม้ผลัดใบชนิดหนึ่งของไม้ป่าชายเลน ลำต้นมักเป็นโพรงเมื่อต้นแก่

ตาตุ่มทะเล

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Excoecaria agallocha*

วงศ์ Euphorbiaceae

ลักษณะเด่นของไม้ชนิดนี้อยู่ที่ต้นกับใบ คือ มักจะพบใบมีหลายสีปะปนกันบนต้นเดียวกัน เมื่อสะกิดต้นไม้เป็นแผลจะพบยางไหลออกมา

ถั่วขาว

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Bruguera cylindrica*

วงศ์ Rhizophoraceae

ลักษณะเด่นของไม้ถั่วขาว คือ ดอกและผล หนึ่งช่อดอกจะมีเพียง 3 ดอกเท่านั้น ผลจะมีกลีบเลี้ยงงอขึ้น

เถาถอบแถบ

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Derris trifoliata*

วงศ์ Leguminosae - Papilionondeae

ลักษณะเด่นของไม้ชนิดนี้อยู่ที่ต้นเป็นเถา มีลักษณะเหนียวใช้แทนเชือกได้

โปรงขาว

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Ceriops Decandra*

วงศ์ Rhizophoraceae

ลักษณะเด่นของไม้ชนิดนี้ให้สังเกตที่ฝักซึ่งจะชี้ขึ้นฟ้า

เป้ง

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Phoenix paludosa*

วงศ์ Palmae

ลักษณะเด่นอยู่ที่ลักษณะของต้น และใบซึ่งเป็นสีเขียวอ่อนอมเหลืองและก้านใบมีหนามแหลม

ปอทะเล

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Hibiscus tillaceus*

วงศ์ Malvaceae

ลักษณะเด่นของปอทะเล คือ ใบใหญ่ค่อนข้างกลม ปลายแหลมแต่สั้น ดอกสีเหลืองแสด สำหรับดอกใกล้จะโรยจะเปลี่ยนเป็นสีแดง

ปรงทะเล

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Acrostichum aureum*

วงศ์ Pteridaceae

ลักษณะใบยาวมีปุ่มแหลมสั้น ท้องใบมักพบจุดสีน้ำตาล ยอดอ่อนสีแดง ใช้เป็นอาหารได้

ฝาดดอกขาว

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Lumnitzera racemosa*

วงศ์ Combretaceae

ลักษณะเด่นของต้นฝาดดอกขาวให้สังเกตที่สีของดอก ซึ่งมีสีขาวและใบซึ่งมีลักษณะปลายมนและหนา

พังกาหัวสุมดอกขาว

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Bruguiera sexangula*

วงศ์ Rhizophoraceae

ลักษณะเด่นของไม้พังกาหัวสุมดอกขาวอยู่ที่ดอก ผล และทรงพุ่มของเรือนยอดเป็นรูปสามเหลี่ยมและมีสีเข้มมองเห็นได้ชัดเจน

พังกาหัวสุมดอกแดง

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Bruguiera gymnorrhiza*

วงศ์ Rhizophoraceae

ลักษณะเด่นของไม้พังกาหัวสุมดอกแดง ก็คือ ดอก เพราะดอกเป็นสีแดงออกดอกตลอดปี เมื่อสัมผัสจะรู้สึกราบเรียบไม่สะดุดมือ ใบสีเขียวเข้มหนา เปลือกเป็นเกล็ดหนา มองเห็นได้ชัด โคนต้นเป็นเหลี่ยม สามถึงสี่เหลี่ยม ต้นใหญ่ มักจะพบว่ามีลักษณะเป็นพูพอน ใบมีลักษณะคล้ายโกงกางใบเล็ก แต่ไม่มีจุดดำที่ท้องใบ ปลายใบไม่มีติ่งแหลม เวลาลมพัดจัดๆ จะเห็นท้องใบเป็นสีเหลืองคล้ายโกงกางใบใหญ่

โพธิ์ทะเล

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Thespesia populnea*

วงศ์ Malvaceae

ลักษณะเด่นของโพธิ์ทะเล คือใบเหมือนใบโพธิ์ทั่วๆ ไปสีเขียวเข้มดอกสีเหลืองอ่อน รูปทรงของดอกคล้ายปอทะเล

ลำแพน

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Sonneratia ovata*

วงศ์ Sonneratiaceae

ลักษณะเด่นของลำแพน คือ กลีบเลี้ยงของผลจะห่อหุ้มผลตลอดเวลา ใบค่อนข้างกลมมีปลายแหลมเล็กน้อย

ลำพู

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Sonneratia caseolaris*

วงศ์ Sonneratiaceae

ลักษณะเด่นของไม้ชนิดนี้ คือ ฐานกลีบดอกด้านในเป็นวง สีแดงเลือดนก และมีจุดประขาวอยู่ในวงสีแดง โคนใบหรือบริเวณกิ่งและก้านตรง ยอดอ่อนจะเห็นเป็นสีชมพู

แสมดำ

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Avicennia officinalis*

วงศ์ Avicenniaceae

ลักษณะเด่นของไม้ชนิดนี้ให้สังเกตที่ ใบจะมีสีเขียว ส่วนท้องใบสีเทาอมน้ำตาลและผลกลมรูปคล้ายรูปหัวใจ ดอกสีเหลืองแสด

สำมะง่า

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Clerodendrum inerme*

วงศ์ Verbenaceae

ลักษณะเด่นของไม้ชนิดนี้อยู่ที่ดอก คือ สีม่วงและผลซึ่งมีลักษณะคล้ายรูปไข่เป็นไม้พุ่ม ผลัดใบในหน้าแล้ง

หงอนไก่ทะเล

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Heritiera littoralis*

วงศ์ Sterculiaceae

ลักษณะเด่นของหงอนไก่ทะเล อยู่ที่ผลซึ่งมีลักษณะคล้ายหงอนไก่และใบเป็นสีเขียว ท้องใบเป็นสีน้ำตาลบรอนซ์ ออกดอกเป็นช่อสีชมพูอมม่วง

เหงือกปลาหมอดอกขาว

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Acanthus ebracteatus*

วงศ์ Acanthaceae

ลักษณะเด่นของไม้ชนิดนี้ ให้สังเกตสีของต้นบริเวณยอดอ่อนเป็นสีน้ำตาลอ่อน และขอบใบหยักเล็กน้อย มีหนามไม่มากนัก ดอกสีขาวเป็นไม้พื้นล่างของป่าชายเลน

หวายลิง

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Flagellaria indica*

วงศ์ Flagellariaceae

ลักษณะเด่นให้สังเกตที่ลำหวายซึ่งมีข้อปล้องสั้น ใบเรียวยาว ดอกสีเหลือง และที่ผลซึ่งมี ลักษณะกลมก้นแหลม และพบมากบนจอมแม่หอบ

ความสำคัญของป่าชายเลน

ป่าชายเลน นับวันจะมีความสำคัญมากขึ้นต่อชีวิตประชาชนและเศรษฐกิจของประเทศที่มีทรัพยากรประเภทนี้ ประเทศไทยใช้ทรัพยากรป่าชายเลน ทั้งทางด้านป่าไม้ และด้านประมง โดยเฉพาะเป็นแหล่งขยายพันธุ์ และเป็นแหล่งอนุบาลในด้านป่าไม้ ผลิตผลที่ได้จากป่าชายเลน ช่วยเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจของประเทศได้มาก ก็คือการนำไม้จากป่าชายเลน โดยเฉพาะไม้โกงกาง มาใช้ในครัวเรือน และในปัจจุบัน อุตสาหกรรมเกี่ยวกับการกลั่นไม้จากป่าชายเลน โดยเฉพาะผลิตผลด้านเมทิลแอลกอฮอล์ กรดน้ำส้ม และน้ำมันดิบ เป็นต้น

สำหรับในด้านการประมง ป่าชายเลนถือว่าเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญต่อสัตว์น้ำนานาชนิด ไม่ว่าจะเป็นพวกกุ้ง หอย ปู และปลา วงจรชีวิตของสัตว์น้ำเหล่านี้จะมีความสัมพันธ์กับป่าชายเลนอย่างมาก ทั้งในด้านเป็นที่อยู่อาศัย แหล่งเพาะพันธุ์ และการเจริญเติบโต ป่าชายเลนสามารถผลิตอาหารแร่ธาตุหลายชนิดโดยได้จากการร่วงหล่นและสลายตัวของเศษไม้ ใบไม้ ความรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศป่าชายเลน จะเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างสัตว์น้ำกับป่าชายเลนนั้นมีมากมาย หากมีการทำลายป่าชายเลนนั้นมีมากมาย หากมีการทำลายป่าชายเลนลงแล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งเหล่านี้จะหมดไป และในที่สุดทรัพยากรสัตว์น้ำก็จะลดปริมาณลง หรือหมดไปอีกด้วย

แนวทางการปกป้องและอนุรักษ์ผืนป่าชายเลน

พนม สุทธิศักดิ์โสภณ
อาจารย์ประจำ
โครงการจัดตั้งศูนย์วิจัยและการจัดการความรู้ทางพฤกษศาสตร์

ป่าชายเลน เป็นระบบนิเวศที่เปราะบางง่ายต่อการถูกรุกรานอย่างมาก โดยสาเหตุของการทำลายนั้นเกิดมาจากน้ำมือของมนุษย์และจากอิทธิพลทางธรรมชาติเอง อย่างไรก็ตาม เราคงไม่สามารถไปหยุดยั้งการทำลายป่าชายเลนที่มีสาเหตุมาจากธรรมชาติได้ แต่สำหรับการทำลายที่มีสาเหตุมาจากน้ำมือของมนุษย์เรานั้น ก็พอที่จะควบคุมหรือหยุดยั้งได้ หากเราร่วมไม้ร่วมมือกันคนละเล็กละน้อย แม้จะไม่ได้เป็นผู้อยู่ในพื้นที่ก็สามารถที่จะช่วยได้ โดยจะนำเสนอแนวทางซึ่งมีผู้ศึกษากันมามากแล้ว ดังนี้

1. การสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ให้แก่ชาวบ้านและองค์กรภาครัฐและเอกชนในพื้นที่บริเวณโดยรอบป่าชายเลน

เราสามารถสร้างจิตสำนึกที่ดีในการอนุรักษ์ป่าชายเลนได้โดย การชี้ให้เห็นถึงคุณค่า ประโยชน์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน รวมถึงผลกระทบและโทษของการทำลายป่าชายเลน เช่น หากป่าชายเลนถูกทำลายจะทำให้ชายฝั่งถูกกัดเซาะทำลายอย่างรวดเร็วหรือเมื่อเกิดสตอร์ม เซิร์จ (storm surge) ก็จะได้รับความเสียหายมากกว่าปกติ เนื่องจากป่าชายเลนซึ่งเป็นกำแพงธรรมชาติได้ถูกทำลายหมดสิ้นไปแล้ว เป็นต้น ซึ่งผู้ที่ได้รับผลประโยชน์และโทษนั้นโดยตรงก็มิใช่ใครอื่น แต่เป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในบริเวณรอบ ๆ ป่าชายเลนนั่นเอง ซึ่งการสร้างจิตสำนึกในการรักษาป่าชายเลนนี้ต้องมีสายป่านยาวพอสมควร เพราะต้องใช้ระยะเวลาที่ยาวนานและทำอย่างต่อเนื่องจึงจะเกิดผลแต่ก็คุ้มค่าในระยะยาว ดังนั้นหน่วยงานหรือองค์กรภาครัฐต่างๆ จึงเหมาะสมที่สุดที่จะดำเนินการโดยเฉพาะองค์กรการปกครองในระดับท้องถิ่น เช่น จังหวัด อำเภอ อบจ. อบต. เป็นต้น และควรเริ่มตั้งแต่ในวัยเด็กไปจนกระทั่งถึงวัยผู้ใหญ่ เช่น การสร้างและบรรจุเป็นวิชาเรียนเพื่อสอนเด็กนักเรียนในระดับชั้นต่าง ๆ ให้แก่โรงเรียนที่อยู่ในพื้นที่ การฝึกอบรมหรือทำกิจกรรมให้แก่เยาวชนในพื้นที่ให้รู้จักหวงแหน จักการใช้ทรัพยากรป่าชายเลนให้ได้ประโยชน์สูงสุด การจัดฝึกอบรมให้แก่ผู้นำชุมชนและชาวบ้านในพื้นที่ เป็นต้น

2. การรักษาพื้นที่ป่าชายเลนที่มีอยู่ให้คงไว้ดังเดิม

การรักษาพื้นที่ป่าชายเลนที่มีอยู่ให้คงไว้ถือเป็นเรื่องที่ยากพอสมควร ต้องอาศัยความร่วมมือจากหลาย ๆ ฝ่าย ลำพังกรมป่าไม้แต่เพียงหน่วยงานเดียว ย่อมทำได้ยาก การป้องกันอย่างจริงจัง รวมทั้งการจัดการวางแผนการใช้ที่ดินชายฝั่งทะเลให้เหมาะสม จะเป็นทางหนึ่งที่จะรักษาพื้นที่ป่าชายเลนไว้ได้ นอกจากนี้กฎระเบียบต่าง ๆ ตลอดจนมติคณะรัฐมนตรี เกี่ยวกับการใช้พื้นที่ป่าชายเลนควรจะใช้ปฏิบัติอย่างเคร่งครัด

3. การเพิ่มพื้นที่ป่าชายเลนให้มากขึ้น

การเพิ่มพื้นที่ป่าชายเลน ทำได้โดยการปลูกป่าชายเลนเพิ่มขึ้น ซึ่งกรมป่าไม้มีนโยบายที่จะขยายและสนับสนุนการปลูกป่าชายเลนอยู่แล้ว ทั้งในส่วนของราชการและส่วนของเอกชน ตามพื้นที่ว่างเปล่าบริเวณชายฝั่งทะเล ทั้งที่ผ่านการทำเหมืองแร่ หรือพื้นที่นากุ้ง หรือนาข้าวที่เลิกไปแล้ว ซึ่งมีอยู่มากมาย และมีโอกาสที่จะฟื้นฟูให้เป็นป่าชายเลนขึ้นมาได้ รวมถึงพื้นที่ดินงอกตามชายฝั่งทะเลก็เป็นพื้นที่ที่จะสามารถปลูกป่าชายเลนขึ้นมาได้ นอกจากนี้ธุรกิจการท่องเที่ยวในพื้นที่ป่าชายเลน ทั้งโรงแรม โฮมเสตย์ รีสอร์ท หลายแห่งมักมีกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวปลูกป่าชายเลนอยู่ด้วย จึงน่าจะเป็นอีกช่องทางหนึ่งที่จะสามารถเพิ่มพื้นที่ป่าชายเลนได้

4. การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าชายเลนให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าชายเลนให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยการศึกษาวิจัยเพื่อหาวิธีการและเทคโนโลยีที่เหมาะสมที่จะนำมาใช้ในการใช้ประโยชน์ทั้งทางด้านป่าไม้ ประมงและวิธีการผสมผสานระหว่างป่าไม้กับประมงให้มากขึ้น ซึ่งในเรื่องนี้ หากทางด้านผู้ปฏิบัติการเจ้าหน้าที่ควบคุมและนักวิชาการ ได้ร่วมมือกันอย่างจริงจังแล้ว เชื่อว่าการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าชายเลนจะประสบผลสำเร็จมากขึ้น โดยได้ผลิตผลสูงขึ้น และปราศจากการทำลายระบบนิเวศของตัวเอง

สตอร์ม เซิร์จ (storm surge) คือ ปรากฏการณ์คลื่นที่เกิดขึ้นพร้อมกับพายุหมุนโซนร้อน ที่ยกระดับน้ำทะเลให้สูงขึ้นกว่าปกติ อาจสูงได้ถึง 5 เมตร หรือมากกว่า จากนั้นก็เคลื่อนตัวจากทะเลซัดเข้าหาชายฝั่ง

เอกสารอ้างอิงประกอบการเรียบเรียงและรูปภาพ

การอนุรักษ์ป่าชายเลน ที่มา: http://web.ku.ac.th/schoolnet/snet6/envi2/chailen/len2.htm : มีนาคม 52

การอนุรักษ์ป่าชายเลน ที่มา: สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ เล่มที่ 21 พิมพ์ขึ้นใน พ.ศ. 2539 เรื่อง การอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ

http://www.kanchanapisek.or.th/kp6/BOOK21/chapter8/chap8.htm:มีนาคม 52

การอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลน ที่มา: http://www.chaipat.or.th/chaipat/journal/dec00/thai/t_mangrove.html:มีนาคม 52

สตอร์ม เซิร์จ (storm surge) ที่มา: http://www.nhc.noaa.gov/HAW2/english/storm_surge.shtml:มีนาคม 52

รูปภาพประกอบพันธุ์ไม้ป่าชายเลน ที่มา: http://www.dnp.go.th/Pattani_botany :มีนาคม 52

พื้นที่ป่าชายเลนของประเทศไทย

จังหวัด	เนื้อที่ป่าไม้ (ตร.กม.)
ภาคกลาง	
สมุทรปราการ	2.97
กรุงเทพมหานคร	1.98
สมุทรสาคร	16.96
สมุทรสงคราม	11.45
เพชรบุรี	20.70
ประจวบคีรีขันธ์	0.43
ภาคตะวันออก	
ตราด	75.34
จันทบุรี	38.93
ระยอง	6.56
ชลบุรี	0.92
ฉะเชิงเทรา	4.83
ภาคใต้	
ชุมพร	31.52
สุราษฎร์ธานี	31.34
นครศรีธรรมราช	84.16
พัทลุง	1.41
สงขลา	6.23
ปัตตานี	11.05
ระนอง	192.37
พังงา	304.42
ภูเก็ต	1.12
กระบี่	282.73
ตรัง	240.96
สตูล	293.44
ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ และกรมป่าไม้(พ.ศ.2543)	

ใบงาน

1.จงบอกความหมายของคำศัพท์ต่อไปนี้

-ป่าชายเลน (Mangrove forest)คือ……

……

- ผู้ย่อยสลาย(Decomposers) คือ……..

……

- ผู้ผลิต (Producer) คือ……

……

2.ให้ยกตัวอย่างพันธุ์ไม้ป่าชายเลนพร้อมบอกชื่อวิทยาศาสตร์และชื่อวงศ์ 3 ชนิด

.....

.....

.....

.....

3.จงบอกประโยชน์ของป่าชายเลนพร้อมยกตัวอย่าง

.....

.....

.....

.....

4. สตอร์ม เซิร์จ (storm surge) คืออะไร และเกี่ยวข้องกับป่าชายเลนอย่างไร

.....

.....

.....

.....

5. ในฐานะที่ท่านเป็นนักท่องเที่ยวคนหนึ่งที่มาเที่ยวป่าชายเลน ท่านคิดว่านักท่องเที่ยวจะสามารถช่วยอนุรักษ์ป่าชายเลนได้หรือไม่ อย่างไร

.....

.....

.....

.....

6. ท่านมีแนวทางการปกป้องและอนุรักษ์ผืนป่าชายเลนอย่างไรบ้าง นอกเหนือจากที่กล่าวมาในเอกสารนี้ พร้อมเหตุผลประกอบ

.....

.....

.....

.....

7. ท่านมีความประทับใจอะไรบ้างที่ได้เข้าร่วม โครงการอบรมสัมมนา เรื่อง “ค่ายเยาวชนรักษ์ธรรมชาติ รวมพลังปลูกป่าชายเลน”

.....

.....

.....